

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Van schulden naar straf en terug: een verkenning van de vicieuze cirkel van financiële problemen, criminaliteit en bestraffing, gezien vanuit verschillende fasen van het strafproces

Koenraadt, R.M.; Zand, E.G. van 't

Citation

Koenraadt, R. M., & Zand, E. G. van 't. (2024). Van schulden naar straf en terug: een verkenning van de vicieuze cirkel van financiële problemen, criminaliteit en bestraffing, gezien vanuit verschillende fasen van het strafproces. *Boom Strafbblad*, 5(3), 129-136. doi:10.5553/BSb/266669012024005003002

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4209582>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Artikel

Van schulden naar straf en terug

Een verkenning van de vicieuze cirkel van financiële problemen, criminaliteit en bestraffing, gezien vanuit verschillende fasen van het strafproces

dr. R. (Rosa) Koenraadt en dr. mr. E.G. (Elina) 't Zand*

1. Inleiding

Een aanzienlijk deel van de personen die in Nederland met het strafrecht in aanraking komen, heeft financiële problemen, waaronder betalingsachterstanden en problematische schulden.¹ Schattingen van het aandeel personen met problematische schulden binnen deze doelgroep lopen uiteen van 50% tot 80%.² Onderzoek laat zien dat financiële problemen een belangrijke criminogene factor vormen, waarbij economische onzekerheid en onder andere de daarmee gepaard gaande stress en wanhoop kunnen bijdragen aan de motivatie voor

deviant of crimineel gedrag.³ Strafrechtelijke reacties op crimineel gedrag kunnen de financiële situatie echter ook weer verder doen verslechteren. Zo kunnen financiële problemen ontstaan of verergeren door het betalen van een boete of een schadevergoeding, of na het uitzitten van een gevangenisstraf, bijvoorbeeld door moeilijkheden bij het vinden van werk en extra verplichtingen zoals het betalen van huurachterstanden en leningen die wachten na terugkeer in de samenleving.⁴

In verschillende landen, zoals de Verenigde Staten en Australië, krijgen personen die met het strafrecht in aanraking komen te maken met aanzienlijke financiële verplichtingen. Deze verplichtingen worden in de internationale literatuur omschreven als *legal financial obligations* (LFO's) en kunnen naast boetes, schadevergoedingsmaatregelen en ontnemingsvorderingen bestaan uit een bijdrage van veroordeelden aan de kosten van rechtsbijstand, de kosten van het strafproces, slachtofferzorg en het eigen reclasseringstoezicht. Internationaal is er veel aandacht voor hoe personen in armoede en met financiële problemen in het strafrecht disproportioneel geraakt worden door deze kosten.⁵ Deze financiële verplichtingen kunnen een belangrijke rol spe-

129

* Rosa Koenraadt is universitair docent criminologie aan de Universiteit Leiden. Elina van 't Zand is universitair docent criminologie en strafrecht aan de Universiteit Leiden.

1 Er wordt gesproken over problematische schulden wanneer langdurig niet aan financiële verplichtingen kan worden voldaan, met meerdere langdurige betalingsachterstanden waarbij er geen geld is om de schulden te betalen, *Kamerstukken II* 2011/12, 33054, nr. 3, p. 30. Met financiële problemen wordt naast problematische schulden ook een laag inkomen en daarmee het moeilijk rondkomen bedoeld, CBS Armoede en Sociale Uitsluiting 2023. In deze bijdrage wordt zowel over problematische schulden als over de iets bredere term financiële problemen gesproken.

2 R. M. Koenraadt, A. Dirkzwager en P. Nieuwbeerta, 'Gedetineerd en debiteur: Onderzoek naar het hebben van schulden tijdens en na detentie', *Proces, Tijdschrift voor strafrechtspleging* 2020, p. 157-171; G. van Beek, V. de Vogel en D. van de Mheen, 'How serious is debt among probation clients? A study into the prevalence and scope of debt in a Dutch probation sample', *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 2020, 66, afl. 2-3, p. 186-208; G. Weijters, J.J. Rokven en S. Verweij, *Monitor nazorg (ex-)gedetineerden meting 5*, Den Haag: WODC 2018.

3 R. Gälnder, 'The anxiety of a lifetime – Dealing with debt in desistance from crime', *The British Journal of Criminology* (63) 2022, afl. 2, p. 461-476;

4 Gälnder 2022; A. Harper e.a., 'Debt, incarceration, and re-entry: a scoping review', *American Journal of Criminal Justice* (46) 2020, afl. 2, p. 250-278; M. Pogrebin e.a., 'Employment Isn't Enough: Financial Obstacles Experienced by Ex-prisoners During the Reentry Process', *Prisoner Reentry* 2016, p. 307-334.

5 Harper 2020; Pogrebin 2020; A. Harris, H. Evans en K. Beckett, 'Drawing Blood from Stones: Legal Debt and Social Inequality in the Contemporary United States', *American Journal of Sociology* (115) 2010, afl. 6, p. 1753-1799.

len in het proces van *cumulative disadvantage*, waarbij financiële problemen en achterstand in stand worden gehouden, de problemen zich opstapelen en daarmee de kans op nieuw justitiecontact wordt vergroot.⁶ Ook in Nederland zijn er verschillende manieren waarop mensen met weinig financiële draagkracht harder geraakt worden door of na strafrechtelijke sancties, maar het onderzoek hiernaar staat nog veelal in de kinderschoenen. Hoewel er naast rechtsbijstand doorgaans weinig andere kosten aan het strafproces hoeven te worden betaald, kunnen directe en indirecte financiële gevolgen van een straf hoog oplopen en de sociaal-economische positie vervolgens verder doen verslechteren.

In deze bijdrage laten wij zien dat financiële problemen kunnen ontstaan of cumuleren in verschillende fasen van het strafproces, wat kan resulteren in een neerwaartse spiraal van financiële problemen, criminaliteit en bestraffing. Allereerst bespreken wij hoe financiële problemen kunnen bijdragen aan crimineel gedrag (fase voorafgaand aan het strafproces, par. 2), waarna wij ingaan op hoe het hebben van financiële problemen in de fase van de straftoemeting een strafverzwarende rol kan spelen (tijdens het strafproces, par. 3). Hierna gaan wij in op de directe en indirecte financiële gevolgen van bestraffing, zoals het betalen van boetes en het kwijtraken van een baan door detentie (fase na het strafproces, par. 4), en tot slot bespreken wij uitsluiting van financiële voorzieningen als verzekeringen na de straf (na het strafproces, par. 5). De auteurs van deze bijdrage zijn de afgelopen jaren bij verschillende onderzoeken naar de rol van financiële problemen en (financiële) uitsluiting na justitiecontact betrokken geweest en voor dit themanummer worden de inzichten hieruit gebundeld om na te gaan op welke manieren de sociaal-economische positie van (ex-)justitiabelen (verder) kan verslechteren in verschillende fasen van het strafrecht. In deze bijdrage zullen wij ter illustratie refereren aan een aantal specifieke voorbeelden uit de verkregen data. Voor een verantwoording van de gebruikte methoden wordt telkens verwezen naar de artikelen zelf.

2. Financiële problemen als criminogene factor

De afgelopen jaren is er zowel nationaal als internationaal meer aandacht gekomen voor de prevalentie, aard en gevolgen van schuldenproblematiek. Volgens cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) had bijna negen procent van alle Nederlandse huishoudens in 2023 geregistreerde problematische schulden.⁷ Het gaat

hierbij om langdurige betalingsachterstanden waarvan wordt voorzien dat de rechthebbende niet in staat is om deze te betalen.⁸ Het samenspel van hoge incassokosten, vele schuldeisers en ontoereikende schuldhulpverlening kan ervoor zorgen dat schuldenaren steeds dieper in de schulden geraken en de problemen op allerlei gebieden zich opstapelen.⁹ Zo kan het hebben van (langdurige) schulden en andere vormen van financiële problematiek ingrijpende gevolgen hebben, zoals aanhoudende stress, (sociale) onzekerheid, en gevoelens van uitzichtloosheid.¹⁰ Deze financiële problemen kunnen daarbij niet alleen lichamelijke klachten tot gevolg hebben, maar ook leiden tot het verminderen van mentale, emotionele en cognitieve functies.¹¹

Het hebben van financiële problemen zoals schulden blijkt daarnaast een belangrijke criminogene factor. Zo wordt geschat dat ongeveer de helft tot driekwart van de personen in detentie problematische schulden heeft en ook onder reclasseringscliënten blijkt het merendeel schulden te hebben.¹² De belangrijkste schuldeisers binnen deze doelgroep betreffen het Centraal Justitieel Incassobureau (CJIB), de Belastingdienst en de zorgverzekeringsorganisaties.¹³ Het hebben van schulden kan de kans op criminaliteit op verschillende manieren verhogen. Allereerst kunnen financiële problemen direct bijdragen aan een grotere motivatie tot het plegen van vermogens- of drugsdelicten wanneer geld nodig is om een inkomen te verwerven, in basisbehoeften te voorzien of schulden af te lossen.¹⁴ Daarnaast kunnen financiële problemen de mentale veerkracht aantasten, waardoor personen minder goed in staat zijn om weloverwogen beslissingen te nemen. Langdurige angst en stress over de financiële situatie kunnen zo leiden tot verminderd rationeel denken en impulsief en/of crimineel gedrag.¹⁵ Maar financiële problemen kunnen ook leiden tot sociale uitsluiting en een negatieve invloed hebben op tal van andere levensdomeinen zoals werk, huisvesting en relaties, wat alle belangrijke factoren zijn voor het verminderen of stoppen met criminaliteit.¹⁶ Bovendien blijkt ondersteuning op het gebied van schuldenproblematiek lastig vorm te geven. Slechts een zeer klein deel van de verdachten en veroordeelden met schulden maakt ge-

6 D.N. Evans, 'The Debt Penalty Exposing the Financial Barriers to Offender Reintegration', *Research & Evaluation Center John Jay College of Criminal Justice* 2014; Aaltonen, Oksanen en Kivivuori 2016; M. Aaltonen, A. Oksanen en J. Kivivuori, 'Debt problems and crime', *Criminology* (54) 2016, afl. 2, p. 307-331; Gålnander 2022.

7 Schuldenproblematiek in beeld, <https://dashboards.cbs.nl/v5/SchuldenproblematiekInBeeld>

8 Vgl. *Kamerstukken II* 2011/12, 33054, nr. 3, p. 30; art. 284, lid 1 Fw.

9 N. Jungmann, 'Hoe de onvrede over het schuldhelpstelsel ontstond', *Justitiële Verkenningen* (46) 2020, afl. 1.

10 A.K. Shah, S. Mullainathan en E. Shafir, 'Some consequences of having too little', *Science* (338) 2012, afl. 6107, p. 682-685; Gålnander 2022; Van Beek, De Vogel en Van de Mheen 2020.

11 A. Mani e.a., 'Poverty impedes cognitive function', *Science* (341) 2013, afl. 6149, p. 976-980.

12 Zie ook Gålnander 2022; Van Beek, De Vogel en Van de Mheen 2020; Weijters, Rokven en Verweij 2018.

13 Koenraadt, Dirkzwager en Nieuwbeerta 2020; Van Beek e.a. 2020.

14 M. Hoeve e.a., 'A systematic review of financial debt in adolescents and young adults: Prevalence, correlates and associations with crime', *PLoS One* (9) 2014, afl. 8; Van Beek e.a., 2020; Aaltonen e.a. 2016.

15 Mani e.a. 2013; L.P. Hilbert, M.K. Noordewier en W.W. van Dijk, 'Financial scarcity increases discounting of gains and losses: Experimental evidence from a household task', *Journal of Economic Psychology* 2022, afl. 92, p. 1-13.

16 Gålnander 2022; Van Beek e.a., 2020; Pogrebin e.a. 2016.

bruik van schuldhulpverlening, wat wij in paragraaf 4 nader zullen toelichten.¹⁷

3. (On)evenredigheid, straffen en financiële problemen

In de fase van de straftoemeting zijn er verschillende manieren waarop mensen met financiële problemen onevenredig zwaar geraakt kunnen worden. Oplegging van een geldboete is bij uitstek een straf die harder wordt gevoeld door personen met financiële problemen in vergelijking met personen die een goed inkomen en aanzienlijk vermogen bezitten. Om die reden is in uiteenlopende Europese landen, waaronder Duitsland en Frankrijk, het dagboetestelsel ingesteld, waarbij de hoogte van de boete afhankelijk is gemaakt van de financiële positie van een verdachte. In een dergelijk systeem wordt de boete aangepast aan de economische draagkracht van een betrokkene, zodat personen met vergelijkbare financiële middelen een gelijke boete betalen, terwijl een minder vermogende verdachte minder en een vermogende verdachte meer zal betalen. Hiermee wordt een meer rechtvaardige en gelijkwaardige straftoemeting beoogd.¹⁸

In Nederland is, ondanks eerdere discussies,¹⁹ het dagboetestelsel nooit ingesteld; in plaats daarvan worden vaste boetecategorieën gehanteerd.²⁰ Hierbij geldt dat voor alle strafbare feiten een boete kan worden opgelegd, met een minimale hoogte van drie euro en een maximale hoogte die wettelijk is vastgelegd in zes verschillende categorieën passend bij het gepleegde delict, variërend van 450 tot 9.000.000 euro.²¹ De rechter heeft een ruime marge om de uiteindelijke hoogte van de boete te bepalen, mede afhankelijk van de omstandigheden waaronder het strafbare feit is gepleegd en de persoon van de verdachte. Wel dient de rechter bij het opleggen van een boete het draagkrachtbeginsel toe te passen: 'Bij de vaststelling van de geldboete wordt rekening gehouden met de draagkracht van de verdachte in de mate waarin dat nodig is met het oog op een passende bestraffing van de verdachte zonder dat deze in zijn inkomen en vermogen onevenredig wordt getroffen.'²² Zo

wordt met het draagkrachtbeginsel beoogd een min of meer gelijk gevoelde bestraffing tjae realiseren. In de memorie van antwoord bij het wetsvoorstel ter invoering van dit beginsel verklaarde de minister van Justitie: 'De sanctie moet naar inkomens- en vermogenspositie niet gelijke veroordeelden in ongeveer gelijke mate treffen.'²³

Hoewel de wet dus voorschrijft dat de rechter rekening moet houden met de draagkracht van een verdachte, worden geen aanwijzingen gegeven over hoe de draagkracht bepaald moet worden en hoe deze moet worden meegewogen in de hoogte van de boete.²⁴ In de wijze waarop het draagkrachtbeginsel in de praktijk (adequaat) wordt toegepast en in hoeverre daarmee meer daadwerkelijk gelijk gevoelde straffen worden gerealiseerd, bestaat dan ook nog weinig inzicht, maar de eerste resultaten suggereren niet dat dat het geval is. Zo blijkt dat er zowel tijdens de adviesfase door de reclasering als ten tijde van de zitting weinig aandacht is voor financiële problematiek en schulden, waardoor de rechter niet altijd voldoende zicht heeft op de financiële situatie van een verdachte.²⁵ Nauta en De Wilde stellen dat draagkracht lang niet in elke zaak wordt onderzocht, dat er nauwelijks verifieerbare gegevens beschikbaar zijn waarmee de financiële positie van een verdachte kan worden bepaald en dat er geen algemeen aanvaarde methode wordt gehanteerd om de draagkracht te bepalen.²⁶

Onderzoek van Koenraadt en Schuyt op basis van analyse van geregistreerde data over alle veroordelingen in Nederland in 2019 liet zien dat aan personen met geregistreerde problematische schulden voor hetzelfde delict (iets) minder vaak en (iets) lagere boetes werden opgelegd in vergelijking met personen zonder geregistreerde schulden. De verschillen zijn echter klein en in hoeverre hierbij (voldoende) toepassing van het draagkrachtbeginsel heeft plaatsgevonden, zal nader onderzoek moeten uitwijzen. Uit het onderzoek bleek echter ook dat aan personen met problematische schulden vaker en langere gevangenisstraffen werden opgelegd.²⁷ Hoewel ook hier nader onderzoek nodig is, sluit deze bevinding aan op eerdere studies waaruit bleek dat een lagere sociaal-economische status onbedoeld als strafverzwarende factor kan meewegen in de strafoplegging. Zo heeft straftoemetingsonderzoek in binnen- en buitenland aangetoond dat diverse daderkenmerken, waaronder sekse, etniciteit en sociale omstandigheden zoals het hebben van financiële problematiek en werkloos

17 J.R. Hanrath e.a., 'Over de ontwikkeling van vakmanschap op begeleiding bij re-integratie na detentie', *Hogeschool Utrecht* 2019; G. van Beek, V. de Vogel en D. van de Mheen, 'How to assist probationers with debt problems during supervision? A qualitative study into the experiences of both probation officers and clients', *Crime & Delinquency* (68) 2021, afl. 6-7, p. 1069-1092.

18 E. Kantorowicz-Reznichenko en E. Luining, 'De dagboete: reden voor nieuw overpeinzing?', *Trema Straftoemetingsbulletin* 2016, p. 6-13.

19 Kantorowicz-Reznichenko en Luining 2016.

20 In deze bijdrage richten wij ons op de strafrechtelijke boetes en niet op de bestuurlijke boetes, zoals verkeersboetes onder de Wet administratiefrechtelijke handhaving verkeersvoorschriften (Wahv). In de praktijk wordt bij dergelijke bestuurlijke boetes nog minder rekening gehouden met de financiële draagkracht van een betrokkene, M. van Rooy, *De Boetefabriek*, Amsterdam: Uitgeverij Van Gennep 2024.

21 Art. 23 Sr.

22 Art. 24 Sr.

23 *Kamerstukken II* 1981/82, 15012, 5 MvA, p. 13; Nauta en De Wilde 2020, p. 38.

24 R. Koenraadt en P. Schuyt, 'Schulden en boetes', *Tijdschrift voor Criminologie* (66) 2024, afl. 1, p. 3-24.

25 O. Nauta en B. de Wilde, *Toepassing draagkrachtbeginsel bij geldboetes*, Den Haag: WODC 2020; R.M. Koenraadt en M.M. Boone, '(Weinig) zicht op financiële problemen in de fase van strafoplegging: Overwegingen en belemmingen bij de oplegging van financiële maatregelen in het strafrecht', *Proces: Tijdschrift Voor Strafrechtspleging* (101) 2022, afl. 2, p. 80-91.

26 Nauta en De Wilde 2020.

27 Koenraadt en Schuyt 2024.

zijn, ook onbedoeld een strafverzwarende rol lijken te spelen in rechterlijke beslissingen en de kans op een gevangenisstraf verhogen.²⁸ De *focal concerns theory* stelt dat rechters vaak niet beschikken over voldoende informatie om alle relevante factoren adequaat mee te wegen, waardoor stereotypering een rol kan spelen bij de bepaling van de precieze straf.²⁹ Uit bovenstaande moge duidelijk zijn dat er nog veel onbekend is over de mate waarin geldboetes worden afgestemd op de financiële situatie van een verdachte. Het is van belang dat middels nader sociaalwetenschappelijk en juridisch onderzoek wordt nagegaan op welke manier boetes worden aangepast naar aanleiding van de financiële draagkracht van betrokkenen, in hoeverre de toepassing van het draagkrachtbeginsel als voldoende rechtvaardig en gelijkwaardig wordt geacht en in hoeverre vaker wordt gekozen voor (zwaardere) alternatieve straffen indien een boete vanwege financiële problemen niet wenselijk is.

4. Directe en indirecte financiële gevolgen van justitiecontact

In de fase van de tenuitvoerlegging kunnen financiële problemen ontstaan of verergeren als (in)direct gevolg van de opgelegde straf. Deze gevolgen onderscheiden zich van (in)formele financiële uitsluiting, die geheel losstaat van de tenuitvoerleggingsfase en het strafproces. Een eerste manier waarop bestraffing directe financiële gevolgen heeft, is door middel van wettelijke financiële verplichtingen, in de literatuur aangeduid als *legal financial obligations*.³⁰ Hoewel veroordeelden in Nederland doorgaans niet (veel) hoeven bij te dragen aan de eigen strafzaak, kunnen (hoge) boetes, oplopende schadevergoedingsmaatregelen en ontnemingsvorderingen ervoor zorgen dat zij in de schulden geraken, hun schulden verergeren of zij zelfs in detentie terechtkomen.³¹

Het CJIB, het uitvoeringsorgaan voor de inning van geldboetes, is een van de belangrijkste schuldeisers voor

personen in detentie en onder toezicht met schulden.³² Wanneer betalingen niet tijdig gedaan worden, kunnen incasso- en aanmaningskosten in korte tijd hoog oplopen, waardoor betalen nog moeilijker wordt en problemen op allerlei leefgebieden kunnen ontstaan.³³ Sinds 2015 heeft het CJIB meerdere opties om maatwerk te leveren en aan te sluiten bij wat financieel haalbaar is voor de betrokkene, zoals het aanbieden van betalingsregelingen, termijnbetalingen en een noodstopregeling.³⁴ Desondanks heeft het niet (kunnen) betalen van een boete regelmatig vele verhogingen en uiteindelijk vrijheidsbeneming tot gevolg: ongeveer 10 procent van de opgelegde boetes wordt omgezet in vervangende hechtenis, met alle gevolgen van dien.³⁵ Bovendien kan na het niet betalen van een strafbeschikking gijzeling worden ingezet. Dit vormt geen alternatief voor de boete zelf, maar wordt toegepast als dwangmiddel om betaling van de boete af te dwingen.

Naast de directe gevolgen, zijn er ook vele *indirecte* financiële gevolgen die verband houden met de tenuitvoerlegging van straf, met name de gevangenisstraf. Uit vele studies blijkt bijvoorbeeld dat schulden zich kunnen opstapelen in de gevangenis, onder andere vanwege het niet stopzetten van toeslagen of door kosten voor woning of onderhoud van gezinsleden terwijl er tijdens de detentieperiode geen inkomen gegenereerd wordt.³⁶ Daarnaast is bekend dat een periode in detentie gepaard gaat met een verhoogde kans op het kwijtraken van werk en huisvesting. Deze factoren kunnen op zichzelf of cumulerend bijdragen aan meer financiële problemen.³⁷ Ook uit recent onderzoek van Doekhie, Koenraadt en Den Besten naar het re-integratieproces na detentie is gebleken dat meer dan de helft van de geïnterviewde gedetineerde personen de gevangenis verlaat zonder enige vorm van formeel inkomen uit werk of een uitkering. Hoewel tijdens detentie ondersteuning wordt geboden op het gebied van werk, inkomen en schulden blijkt het lastig om dergelijke financiële zaken op orde te krijgen vanuit de PI. Het onderzoek laat zien dat vanwege moeilijke bereikbaarheid van professionals en complexe regels en systemen, er weinig verandert aan de financiële situatie. Doordat er in de eerste periode na vrijlating geregeld geen inkomsten zijn, kunnen problemen zich verder opstapelen in de periode die daarop volgt.³⁸ Een van de respondenten uit het onderzoek die na vrijlating werd geïnterviewd over het stoppen met criminaliteit verwoordde dit als volgt:

- 28 S.G.C. van Wingerden, M. Moerings en J.A. van Wilsem, *Recidiverisico en straftoemeting*, Den Haag: Raad voor de Rechtspraak 2011; B.D. Johnson, S.G. van Wingerden en P. Nieuwbeerta, 'Sentencing homicide offenders in the Netherlands: Offender, victim, and situational influences in criminal punishment', *Criminology* 2010, afl. 48, p. 981-1018; M.M. Boone en D.J. Korf, 'Bestrafing van cocaïnesmokkelaars. Richtlijnen, rechters, rechtbanken en de persoon van de dader', *Tijdschrift voor Criminologie* (52) 2010, afl. 3, p. 239-256.
- 29 D. Steffensmeier en S. Demuth, 'Ethnicity and sentencing outcomes in US federal courts: Who is punished more harshly?', *American Sociological Review* 2000, afl. 65, 705-729; S. Maddan en R.D. Hartley, 'Towards the development of a standardized focal concerns theory of sentencing', in: J.T. Ulmer en M.S. Bradley (Eds.), *Handbook on punishment decisions*, Routledge 2017, p. 311-335; Van Wingerden e.a. 2011.
- 30 Zie bijvoorbeeld K.A. Beckett, A.M. Harris en H. Evans, 'The assessment and consequences of legal financial obligations in Washington state', *Olympia: Washington State Minority and Justice Commission* 2008; Harris e.a. 2010; Harper e.a. 2020.
- 31 Van Rooy 2024; M. Boone e.a., *Vervangende taakstraf bij het niet betalen van een geldboete*, Hoofddorp: WODC 2021.

- 32 Koenraadt e.a. 2020.
- 33 Van Rooy 2024.
- 34 Boone e.a. 2021, p. 14.
- 35 Boone e.a. 2021, p. 14.
- 36 J. Doekhie, R. Koenraadt en A. den Besten, *Van bajes naar buiten*, Den Haag: WODC 2024; Gálnander 2022; Van Beek e.a. 2021.
- 37 A. Ramakers e.a., 'Imprisonment length hand post-prison employment prospects', *Criminology* (52) 2014, afl. 3, p. 399-427; A. Dirkszwaiger e.a., 'Effecten van detentie op het vinden van werk en een woning', *Tijdschrift voor Criminologie* 2015, p. 5-30.
- 38 Doekhie, Koenraadt en Den Besten 2024.

‘Je wilt het niet en je probeert het te vermijden. Maar ik heb geen benzine in m’n auto. Ik moet volgende maand weer 60 euro aan de verzekering betalen. Ik moet mijn koelkast vullen, ik moet mijn kinderen halen. Wie gaat dat betalen? (R58, gesprek drie maanden na vrijlating).’

Vergelijkbare resultaten worden gevonden voor cliënten die onder toezicht van de reclassering staan. Ook onder deze doelgroep werd in onderzoek gevonden dat schuldhulpverlening complex is, er weinig coördinatie bestaat en te veel wordt verwacht van schuldenaren. Uiteindelijk komt slechts een klein deel van de personen onder toezicht terecht bij schuldhulpverleningsinstanties.³⁹

5. Formele (financiële) uitsluiting na justitiecontact

5.1 Formele bijkomende gevolgen en uitsluiting

Naast de (in)directe gevolgen van het proces van strafvordering, -oplegging, en -tenuitvoerlegging, welke hierboven zijn besproken, kunnen (ex-)justitiabelen te maken krijgen met buitenstrafrechtelijke bijkomende gevolgen. Op tal van gebieden kunnen personen met een strafblad geconfronteerd worden met (in)formele restricties, zoals uitsluiting van werk, huisvesting, opleiding, verblijfsvergunningen en visa, adoptie en voogdij, vrijwilligerswerk, vergunningen, uitkeringen en verzekeringen.⁴⁰ Deze zogeheten ‘*collateral consequences*’ komen dus bovenop de gevolgen die een min of meer direct uitvloeisel zijn van het ondergaan van straf. Zij treffen in potentie een brede groep personen, namelijk niet alleen degenen die een straf hebben ondergaan, maar een ieder die in het justitiële documentatiesysteem (en/of de politiegegevens) geregistreerd staat, zonder dat sprake hoeft te zijn van een (rechterlijke) veroordeling. In tegenstelling tot het aantal personen dat jaarlijks uit detentie terugkeert in de samenleving (rond de 30.000),⁴¹ of onder reclasseringstoezicht staat (rond de 14.000),⁴² hebben zeker anderhalf miljoen Nederlanders te maken met een registratie in de justitiële documentatie.⁴³

Het stigma van een strafblad kan leiden tot zowel informele (*de facto*) als formele (*de jure*) uitsluiting, die de maatschappelijke participatie en sociaaleconomische

positie van ex-justitiabelen kan belemmeren.⁴⁴ Informele uitsluiting kan plaatsvinden door discriminatoire attitudes op bijvoorbeeld de arbeidsmarkt,⁴⁵ woningmarkt⁴⁶ of datingmarkt.⁴⁷ In Nederland lijkt informele uitsluiting door werkgevers mee te vallen. Zo kan een derde van de werknemers na detentie terugkeren bij zijn oude werkgever⁴⁸ en blijkt uit cv-experimenten dat fictieve sollicitanten die in hun sollicitatiebrief eerlijk zijn over een veroordeling niet significant minder kans hebben op een positieve reactie.⁴⁹ Anderzijds lijken de gevolgen van formele uitsluiting klemmender.⁵⁰ Ten gevolge van allerlei soorten screeningsonderzoek, waarbij justitiële antecedenten en financiële kwetsbaarheden worden beoordeeld om toekomstige risico’s te voorspellen, kunnen ex-justitiabelen uitgesloten worden van allerlei zakelijke betrekkingen. Voor alle typen arbeidsrelaties kan bijvoorbeeld een VOG-screening uitgevoerd worden.⁵¹ Ondernemers kunnen te maken krijgen met een Bibob-onderzoek.⁵² Ook woningzoekenden kunnen op uitsluiting stuiten. Bijvoorbeeld op grond van de NVM Woontoets, waarbij voornamelijk financiële gegevens worden onderzocht,⁵³ op grond van de Wet bijzondere maatregelen grootstedelijke problematiek, waarbij justitiële of politiegegevens tot uitsluiting uit bepaalde kwetsbare buurten kunnen leiden,⁵⁴ of op grond van de BIJ-regeling (Bestuurlijke Informatievoorziening Justitiabelen), waardoor burgemeesters ex-gedetineerden kunnen weigeren die naar hun gemeente willen terugkeren of verhuizen.⁵⁵

De juridische obstakels die dergelijke screenings opwerpen, waardoor personen met een strafblad beperkt worden in hun maatschappelijke participatie, worden bovendien vaak als onvoorspelbaar, onbepaald en on-

39 Van Beek e.a. 2021; Hanrath e.a. 2019.

40 J.B. Jacobs, *The Eternal Criminal Record*. Cambridge, MA: Harvard University Press 2015.

41 Infographic Re-integratie 2020, 3 augustus 2020, <https://www.dji.nl/over-dji/documenten/publicaties/2020/08/03/infographic-re-integratie-2020>

42 Cijfers en feiten, <https://www.reclassering.nl/over-de-reclassering/organisatie/cijfers-en-feiten/>

43 Ruim 1,7 miljoen Nederlanders tussen 25 en 65 jaar oud had in 2016 een registratie in de justitiële documentatie, zie P. Kruize en P. Gruter, *Eens een dief, altijd een dief? Een verkenning rond het meten van de effectiviteit van de Verklaring Omtrent het Gedrag*, Den Haag: WODC 2016.

44 A. Corda, M. Rovira, en E.G. van 't Zand-Kurtovic, 'Collateral consequences of criminal records from a cross-national perspective: An introduction', *Criminology & Criminal Justice* (23) 2023, afl. 4, p. 519-527.

45 D. Pager, 'The mark of a criminal record', *American journal of sociology* (108) 2003, afl. 5, p. 937-975.

46 A. Dirkzwager, A. Blokland, K. Nannes en M. Vroonland, 'Effecten van detentie op het vinden van werk en woning', *Tijdschrift voor Criminologie* (57) 2015, afl. 1, p. 5-30.

47 D.N. Evans en N. Ali, 'She's Not That into You: Speed Dating with a Criminal Record', *Corrections* (9) 2024, afl. 3, p. 391-408.

48 A.A.T. Ramakers, J.A. van Wilsem, P. Nieuwebeerta en A.J.E. Dirkzwager, 'Returning to a former employer: A potentially successful pathway to ex-prisoner reemployment', *The British Journal of Criminology* (56) 2016, afl. 4, p. 668-688.

49 Dirkzwager e.a. 2015; C. van Berg, L. Blommaert, C. Bijleveld en S. Ruiter, 'Veroordeeld tot (g)een baan', *Tijdschrift voor Criminologie* (59) 2017, afl. 1-2, p. 113-135.

50 E.G. van 't Zand-Kurtovic, *Invisible bars: The impact of having a criminal record on young adults' position in the labour market* (diss. Universiteit Utrecht), The Hague: Eleven International Publishing 2017.

51 Kruize en Gruter 2016.

52 M. Kuin, E. Verbeek en G. Homburg, *Procesevaluatie Evaluatie- en uitbreidingswet Bibob 2013*, Regioplan 2020.

53 'NVM Woontoets', validatagroup.com.

54 Art. 5 jo. art. 8 jo. art. 10 Wbmgp.

55 Art. 11a Besluit justitiële en strafvorderlijke gegevens. Reclassering. (2015). 'Gezamenlijk verantwoordelijk'. Uitgangspunten voor een goed verloop van de terugkeer van ex-gedetineerden. https://www.reclassering.nl/media/1037/20150320_gezamenlijk-verantwoordelijk.pdf

doorzichtig ervaren,⁵⁶ wat bijgevolg zelfuitsluiting in de hand werkt. Vanwege het ongrijpbare karakter van de bijkomende, formele gevolgen van een strafblad wordt op het *worst case*-scenario geanticipeerd, waardoor degenen die vrezen niet voor een baan of opleiding in aanmerking te komen, zichzelf bij voorbaat – al dan niet terecht – kunnen uitsluiten.⁵⁷ Deze zelfselectie zal vermoedelijk de sociaaleconomische positie negatief beïnvloeden, waaronder de baanstabieleit en -kwaliteit, hoewel er nog nauwelijks onderzoek is gedaan naar de daadwerkelijke financiële gevolgen op het gebied van zowel inkomen als schulden. Er is één longitudinaal onderzoek gedaan naar het weigeren van een Verklaring Omtrent het Gedrag, als gevolg waarvan zowel de arbeidsparticipatie als het inkomen van de geweigerden bleek te dalen.⁵⁸

5.2 Financiële exclusie

Gezien bovengenoemde mogelijkheden tot formele uitsluiting van baankansen en inkomsten is het des te prangender dat ex-justitiabelen ook het risico lopen op formele *financiële* uitsluiting, waardoor bestaande problemen kunnen verergeren of nieuwe financiële problemen ontstaan. Onder financiële exclusie verstaan wij uitsluiting van fundamentele financiële voorzieningen vanwege een justitieverleden, welke een negatieve impact heeft op de sociaaleconomische positie, ten gevolge waarvan financiële problemen kunnen oplopen.⁵⁹ Door financieel uitgesloten te worden, kunnen ex-justitiabelen bijvoorbeeld erop aangewezen zijn verzekeringen af te sluiten tegen hogere premies of leningen af te sluiten tegen een hogere rente en bij minder betrouwbare kredietverstrekkers.⁶⁰ En bij het ontzeggen van toegang tot basisvoorzieningen als een verzekering of bankrekening kunnen zij vervolgens moeilijkheden ondervinden op andere gebieden, zoals bij het sluiten van een huur- of arbeidscontract of het opstarten van een onderneming, waardoor maatschappelijke uitsluiting wordt versterkt,⁶¹ met alle bijkomende financiële gevolgen van dien.

Er is echter nog weinig empirische literatuur beschikbaar over toegang van ex-justitiabelen tot financiële

diensten, waardoor er een gebrek aan overzicht bestaat van de vormen en reikwijdte van financiële exclusie die hen mogelijk, vaak na de straf, te wachten staan. In het laatste deel van deze bijdrage trachten wij een eerste, beknopt overzicht te scheppen. Daarbij zij opgemerkt dat er weinig inzicht valt te geven in de beoordelingscriteria van financiële dienstverleners, waaronder de risicofactoren die bepalend zijn voor in- of exclusie en welke risicoprofielen of risicogroepen daarbij worden gehanteerd. Ook blijft daardoor grotendeels ondoorzichtig in hoeverre het justitiële verleden een doorslaggevende factor vormt bij beslissingen omtrent toelating tot financiële diensten, naast factoren als de financiële situatie en achtergrond- en omgevingskenmerken van personen.⁶²

Verzekeraars kunnen bij financiële exclusie een belangrijke rol spelen, aangezien zij verschillende, wettelijk geregelde mogelijkheden hebben om risicovolle personen uit te sluiten, waaronder een meldplicht. Een verzekeringnemer is bij wet verplicht feiten mede te delen omtrent zijn of haar strafrechtelijk verleden of omtrent dat van derden die zijn voorgevallen binnen de acht jaren voorafgaand aan het sluiten van de verzekering, mits de verzekeraar hiernaar uitdrukkelijk heeft gevraagd.⁶³ Aan het niet vermelden van een justitieel verleden kunnen financiële consequenties worden verbonden zoals het afwijzen van een schadeclaim,⁶⁴ maar ook aan handelen conform de meldplicht kan een financieel prijskaartje hangen, zoals premieopslag.⁶⁵

Daarnaast maken verzekeraars, evenals andere financiële instellingen zoals banken, hypothecaire instellingen en financieringsondernemingen, gebruik van waarschuwingsregisters, ofwel zwarte lijsten, waarin onder meer strafrechtelijke antecedenten worden geregistreerd, welke eveneens een belangrijke bron van financiële exclusie vormen.⁶⁶ Verzekeraars zijn zelfs bij wet verplicht gevallen van fraude in het Centraal Informatie Systeem (CIS) te registreren,⁶⁷ welke gegevens acht jaar worden bewaard.⁶⁸ De gegevens worden uitgewisseld tussen verzekeraars onderling maar ook met politie en justitie, met als doel (risico's op) misbruik van financiële producten of diensten te detecteren en voorkomen. Daarnaast hanteren financiële instellingen interne verwijzingsregisters (IVR), waarin gedragingen van klanten worden vermeld die hebben geleid of kunnen leiden tot benadeling van de financiële instelling of de integriteit ervan in het geding kunnen brengen.⁶⁹ Ook maken zij, onderling, gebruik van het externe verwijzingsregister (EVR), waarin ernstige gevallen staan van bijvoorbeeld

56 A.C. Ewald, 'Barbers, caregivers, and the disciplinary subject: Occupational licensure for people with criminal justice backgrounds in the United States', *Fordham Urban Law Journal* 2019, afl. 46, p. 719.

57 Doekhie, Koenraadt en Den Besten 2024; P. Boekhoorn, T. Verhaegh en M. Wolbers, 'Het aanvragen van een Verklaring Omtrent het Gedrag door jongeren als dilemma. Een schatting van het "dark number" van niet-aanvragers van een VOG voor opleidingen in het middelbaar beroepsonderwijs', Den Haag/Nijmegen: WODC, KBA en BBSO 2019; Van 't Zand-Kurtovic, 2017; F.P. Gosliga, *De stem van de uitvoering in perspectief. Een experimentele verkenning van de beleving van risicojongeren en jeugdprofessionals rond de aanvraag van de VOG*, Almere: SenseGuide 2015.

58 Kruize en Gruter 2016.

59 M.A. Caplan, J. Birkenmaier en J. Bae, 'Financial exclusion in OECD countries: A scoping review', *International Journal of Social Welfare* (30) 2021, afl. 1, p. 58-71.

60 S. McKay en S. Collard, 'Debt and financial exclusion', in: C. Pantazis, D. Gordon en R. Levitas (Eds.), *Poverty and social exclusion in Britain*, Bristol: Policy Press 2006.

61 J.F. Devlin, 'A detailed study of financial exclusion in the UK', *J Consum Policy* 2005, afl. 28, p. 75-108.

62 Idem.

63 Art. 7:928 lid 5 BW.

64 Hoge Raad 7 juli 2023, ECLI:NL:HR:2023:1050.

65 'De Vereende verzekering afsluiten', alpina.nl.

66 'Waarschuwingregisters van banken', nvb.nl.

67 M.B. Schuilenburg en L. Paulina, 'Uitsluiting van ex-gedetineerden door verzekeraars', *Proces* 2013, p. 29-38.

68 'CIS voor consumenten', stichtingcis.nl.

69 Protocol Incidentenwaarschuwingssysteem Financiële Instellingen 2021, verbondvanverzekeraars.nl.

hypotheek- of identiteitsfraude, witwassen of valsheid in geschrifte. Het EVR vormt onderdeel van het Incidentenwaarschuwingssysteem Financiële Instellingen (IFI), dat is bedoeld om financiële instellingen te waarschuwen voor (rechts)personen wier gedragingen een bedreiging vormen voor de veiligheid en de integriteit van de financiële sector.

Hoewel empirisch onderzoek naar de gevolgen hiervan grotendeels ontbreekt, werd in 2013 geconstateerd dat uitsluiting van risicovolle personen bij steeds meer financiële voorzieningen tot de mogelijkheden behoort, wat verwacht wordt voornamelijk op kwetsbare groepen in de samenleving grote impact te hebben.⁷⁰ De financiële gevolgen kunnen uiteenlopend zijn. Ten eerste kan als gevolg van de verschillende registratiesystemen een weigering bij de ene financiële instelling ook tot weigering bij een andere leiden, waardoor van een bepaald type financiële dienst überhaupt geen gebruik meer kan worden gemaakt. Ten tweede kan uitsluiting van een bepaalde dienst, zoals een zakelijke bankrekening, verdere beperkingen opleveren, zoals het niet kunnen starten van een eigen onderneming.⁷¹ Ten derde kunnen ex-justitiabelen die bij alle verzekeraars worden geweigerd maar ook geen hoge premie kunnen betalen, zelf moeten opdraaien voor eventuele schade. Het komt voor dat zij dit ontwijken door onder valse voorwendselen alsnog een verzekering af te sluiten,⁷² bijvoorbeeld door een motorvoertuig op naam van een familielid te zetten, met alle daaruit voortvloeiende (financiële) risico's. Zodoende lijkt er op financieel gebied al snel sprake van cumulatie van uitsluiting, doordat registratie of ontzegging door de ene dienstverlener ook gevolgen kan hebben bij de andere, waarbij de duur van dergelijke uitsluiting lang niet altijd duidelijk bepaald is.⁷³

Ten slotte kan nog gewezen worden op de mogelijke gevolgen van *de-risking* door financiële instellingen:⁷⁴ het weigeren of beëindigen van zakelijke relaties als gevolg van hun toenemende verantwoordelijkheid bij het voorkomen witwassen en financieren van terrorisme. In het kader hiervan zijn zij verplicht uitvoerig cliëntenonderzoek te verrichten alvorens zij met een cliënt een zakelijke relatie aangaan.⁷⁵ Naast banken wordt hiervoor in toenemende mate de verantwoordelijkheid neergelegd bij beleggingsondernemingen, accountants, verzekeraars, notarissen en advocaten, die als poortwachters van het financiële stelsel worden beschouwd.⁷⁶ Hoewel nog weinig bekend is over de mate waarin kwetsbare (potentiële) klanten met een justitieel verleden in de

praktijk als 'onacceptabel' worden bestempeld,⁷⁷ betreft het volgens De Nederlandsche Bank vooral ondernemingen als financiële holdings, bouwbedrijven, transportbedrijven en groothandelaren.⁷⁸ Indien (potentiële) klanten te grote integriteitsrisico's met zich brengen, moeten banken hen verplicht weigeren aan de poort of de klantrelatie beëindigen.⁷⁹ Niettemin is wettelijk verankerd dat wie vanwege deze wettelijke weigeringsgrond wordt geweigerd voor een basisbetaalrekening, een basisbankrekening kan aanvragen onder het Convenant Basisbankrekening, aangezien het zonder bankrekening nauwelijks mogelijk is aan het maatschappelijke verkeer deel te nemen.⁸⁰ Zodoende is er, anders dan bij de meeste financiële voorzieningen, een laatste redmiddel voorhanden voor veroordeelden en verdachten om,⁸¹ zo mogelijk onder begeleiding van een erkende hulpverleningsinstantie als de reclassering,⁸² toch nog een rekening te kunnen openen en beheren.

6. Conclusie

In deze bijdrage zijn wij ingegaan op hoe financiële problemen, criminaliteit en bestraffing elkaar kunnen versterken in een vicieuze cirkel. Zo kunnen financiële problemen zoals schulden fungeren als een belangrijke criminogene factor, onder andere doordat cognitieve vaardigheden worden aangetast en sneller in oude patronen wordt teruggevallen voor het voorzien in levensonderhoud. De sociaal-economische positie van personen die leven met financiële problemen en/of in armoede zal vermoedelijk doorgaans verslechteren door toedoen van justitie. Zo wegen financiële justitiële betalingen, zoals boetes, zwaar voor personen met financiële problemen en hebben zij een hogere kans op een gevangenisstraf. Na de strafoplegging kunnen schulden vanwege directe en indirecte gevolgen oplopen. Al deze schulden en problemen kunnen het gezinsinkomen verlagen, de toegang tot kansen en middelen beperken, en de kans op aanhoudende strafrechtelijke betrokkenheid vervolgens weer vergroten.⁸³ De opstapeling van problemen lijkt te worden versterkt doordat ondersteuning en schuldhelpverlening te weinig adequaat zijn. Schuldhelpverlening wordt als onoverzichtelijk en complex ervaren. Juist doordat schulden op tal van andere domeinen in rap tempo kunnen oplopen vanwege hoge incas-

70 Paulina en Schuilenburg 2013.

71 Hof Amsterdam 18 april 2023, ECLI:NL:GHAMS:2023:923, JOR 2023/228.

72 Paulina en Schuilenburg 2013.

73 Hoewel bekend is dat gegevens in voornoemde registers uiterlijk acht jaar worden bewaard. Zie: Protocol Incidentenwaarschuwingssysteem Financiële Instellingen, par. 4.3.3., verbondvanverzekeraars.nl.

74 Europese Bankautoriteit, 'The EBA's work on de-risking', 3 oktober 2023, Art. 2a jo. 3 jo. 5 Wwft.

76 'Leidraad Wwft en Sw, versie december 2020', dnb.nl.

77 E. Bosma, *Banks as security actors: Countering terrorist financing at the human-technology interface* (Proefschrift UvA), 2022.

78 <https://www.dnb.nl/media/2ambvxt/van-herstel-naar-balans.pdf>

79 S. Rienslag Baas en M. Weij, 'Bunq versus De Nederlandsche Bank: een beschouwing over de inzet van (internet) technologie in de financiële sector', riskcompliance.nl, 5 juni 2023.

80 EU Richtlijn 2014/92/EU; Implementatiewet toegang basisbetaalrekening 2016.

81 'Uitleg Convenant Basisbankrekening', basisbankrekening.nl.

82 'Wat kan ik als consument doen als ik geen betaalrekening kan krijgen?', rijksverheid.nl.

83 Harris e.a., 2010; A. Pleggenkuhle, 'The financial costs of criminal conviction: Context and consequences', *Criminal Justice and Behavior* (45) 2017, afl. 1, p. 121-145.

so- en aanmaningskosten, is het van belang dat zo vroeg mogelijk ondersteuning wordt geboden om deze vicieuze cirkel te doorbreken en financiële stress te verlagen.

Deze vicieuze cirkel kan namelijk ook na de fase van strafteuitlegging nog verder worden versterkt indien het justitieverleden leidt tot formele bijkomende gevolgen die baan- en inkomenskansen beperken of financiële exclusie teweegbrengen vanwege de verschillende instrumenten die financieel dienstverleners hanteren – van zwarte lijsten en meldplichten tot uitgebreid cliëntenonderzoek – om risicovolle klanten te weren aan de poort. Het screeningsbeleid, de beoordeelde risicofactoren en de gevolgen daarvan, zijn niet alleen voor onderzoekers weinig inzichtelijk; ook ex-justitiabelen zelf kunnen deze uitsluitingsmechanismen ervaren als een ondoorzichtige en ondoordringbare ‘jungle’. Bij sommige financiële voorzieningen bestaat er een wettelijk geregeld vangnet, zoals de basisbankrekening, maar dat geldt lang niet voor alle diensten. Opvallend is bovendien dat tal van risicofactoren tezamen worden gewogen om een risicoprofiel vast te stellen; dit betreft bijna altijd een combinatie van financiële en strafrechtelijke antecedenten, waardoor de spiraal van criminaliteit en financiële problemen in de post-executiefase lijkt te continueren. Omdat, ten slotte, de einddatum van deze financiële exclusie niet goed valt te voorzien, kan zowel de formele als de materiële en sociaal-maatschappelijke re-integratie van ex-justitiabelen worden bemoeilijkt lang nadat reeds persoonlijke re-integratie heeft plaatsgevonden.⁸⁴

Empirisch onderzoek heeft aldus aangetoond hoe financiële problemen in verschillende fasen van het strafproces kunnen verslechteren, of met de juiste ondersteuning, verbeteren. Deze bijdrage heeft ook duidelijk gemaakt dat er op tal van onderwerpen nog te weinig zicht bestaat. Terwijl de boete een zeer frequent opgelegde straf binnen het sanctiebestel betreft, en tegelijkertijd een aanzienlijk deel van de verdachten te maken heeft met schulden, is het verwonderlijk dat er nog zo weinig inzicht bestaat in de wijze waarop boetes worden afgestemd op de financiële situatie van verdachten. Onderzoek zou zich moeten richten op hoe binnen de vaste boetecategorieën rekening gehouden wordt met de financiële situatie en welke gevolgen dit heeft voor de ontwikkeling van de financiële situatie na afloop van het justitiecontact. Ook op de verschillende directe en indirecte financiële gevolgen van strafoplegging en op formele uitsluiting op grond van het strafblad bestaat nog nauwelijks zicht. Het enige onderzoek dat is verricht naar de financiële gevolgen van de VOG-screening toonde aan dat na een VOG-weigering het inkomen daalt.⁸⁵ Gezien de recent versterkte inzet van het re-integratiebeleid op het op orde krijgen van schulden en inkomen (als twee van de vijf belangrijke basisvoor-

waarden) is het opmerkelijk dat er nog weinig onderzoek is gedaan naar de wijze waarop straf financiële problemen en schulden, zowel door als tijdens en na de straf, kan laten toenemen.⁸⁶ Financieel welbevinden kan immers in potentie sterk bijdragen aan nagenoeg alle vormen van re-integratie.⁸⁷ Het is dan ook van belang om meer kennis te vergaren over de financiële gevolgen van justitiecontact en over manieren om in verschillende fasen van de strafrechtketen een vicieuze cirkel van schulden, criminaliteit en bestraffing te doorbreken.

84 W. Huisman en D. Lesmeister, ‘Strafrecht door de ogen van een witteboordencrimineel’, *Tijdschrift voor Criminologie*, (60) 2018, afl. 4, p. 457-478; Rubio Arnal en McNeill 2024.

85 Kruize en Gruter 2016.

86 Doekhie, Koenraadt en Den Besten 2024.

87 C. D’Amato, *Falling Behind: The Influence of Criminal Justice Contact on Financial Well-Being* (diss. University of Cincinnati) 2024.